

de auteurs er heel goed in geslaagd de fricties tussen de eerste en tweede generatie zichtbaar te maken. Maar een consequentere poging tot typering van de Molukse Nederlanders als migrantengroep, zou vergelijken hebben bevorderd.

Niettemin is het boek op zichzelf adequaat. In de eerste plaats is het een goed gedocumenteerde politieke geschiedenis, en daarmee een werk van blijvende waarde. De uiterst zorgvuldige reconstructie die Smeets en Steijlen hebben gepleegd, geeft de broodnodige vaste grond voor het verdere debat en zal nog decennialang worden gebruikt.

Ulbe Bosma

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam

Aart Bijl, *Verkeer en vervoer in de Betuwe 1800-2000* (Utrecht: Stichting Matrijs, 2006) 224 p. ISBN 9053452958

De Betuwe ligt geografisch centraal in Nederland. Desondanks gold het lang als een geïsoleerd gebied met slechte verbindingen. Over de transportverbindingen in dit aanvankelijk grotendeels agrarische gebied schreef historicus Aart Bijl ‘Verkeer en vervoer in de Betuwe 1800-2000’ waarin hij een overzicht probeert te geven van de ontwikkeling van de verschillende typen transportmiddelen, hun infrastructuur en hun gebruik in dit gebied. Bijl wil het verkeer en vervoer gedurende twee eeuwen reconstrueren en de effecten ervan op de samenleving in kaart brengen. Opvallend in zijn vraagstelling is de term ‘effecten’. Historici die onderzoek doen naar dergelijke infrastructuur, gebruiken tegenwoordig vooral de term wisselwerking.

Bijls verhaal is vooral dat van sleutelen aan de beschikbare infrastructuren. Hij vertelt over wegverbeteringen met zand, grint, klinkers, asfalt en over de opkomst (en ondergang) van nieuwe vervoermiddelen als stoomvaart, stoomtreinen en stoomtrams. Ook het gebruik van de beschikbare infrastructuur komt aan bod. De reisdagboeken die Bijl presenteert, illustreren het gebruik van de infrastructuur mooi. Het boek besteedt veel aandacht aan veerdiensten wat logisch is gezien de werkwijze van Bijl: de provinciale archieven die hij bestudeerde, besteedden veel aandacht aan deze vorm van infrastructuur. De rivieren spelen in het boek een grote rol – ze maken verkeer en vervoer mogelijk – vooral in oost-west richting, maar bemoeilijkten juist het verkeer in noord-zuid richting.

Bijls boek is opgezet als een klassieke integrale studie zoals veel economisch-sociaal historici die sinds jaar en dag produceren. Het bevat zes chronologische hoofdstukken waarin de auteur per tijdvak elke keer eerst de bevolking en de bestaansmiddelen behandelt waarna de wegen, waterwegen en spoor- en tramlijnen en hun verkeer aan bod komen. De volgorde van de behandelde verkeersmiddelen varieert per periode. De auteur betreft zijn informatie uit lokale en regionale literatuur en uit contemporaine publicaties en archivalia van de provincie Gelderland.

Bijl presenteert de ontwikkelingen grotendeels nevenschikkend. De auteur brengt amper dwarsverbanden aan tussen de verschijnselen die hij onderzoekt. Hierdoor worden de ‘effecten’ van de infrastructuur en hun gebruik op het functioneren van de samenleving in de Betuwe niet echt zichtbaar. Ook mist hij hiermee de mogelijkheid om in kaart te brengen in hoeverre de uitlopende transportmiddelen elkaar aanvulden, juist met elkaar concurreerden of elkaar verdrongen.

De chronologische indeling heeft voordelen – het structureert het boek. Het ordeningsprincipe zorgt er echter ook voor dat verscheidene verschijnselen herhaaldelijk in de afzonderlijke hoofdstukken de kop op steken – zoals de kwestie van de zandplaten die veerdiensten hinderden.

Bijls perspectief is vooral dat van zijn bronnen – hij interpreteert weinig. Zijn frequente gebruik van termen als ‘wegverbetering’ – een term van publicaties uit de periode zelf – is weinig kritisch. Wegen werden blijkens het boek voortdurend verbeterd, zonder dat het de lezer duidelijk wordt of de wegen nu echt ‘goed’ werden. Het boek is beschrijvend van aard, het bevat geen analyse. Jammer is dat in de beschrijvingen van Bijl vaak de actoren achterwege blijven.

Feit is ook dat de auteur een deel van de relevante literatuur heeft gemist. Zo heeft Bijl bijvoorbeeld geen gebruik gemaakt van wat Harry Lintsen en anderen in *Geschiedenis van de techniek in Nederland in de negentiende eeuw* (TIN-19) over stoom en riviervverbetering hebben geschreven. Ook relevante standaardwerken van Guus Veenendaal over spoorwegen en G.B. Jansen over de baksteenfabricage ontbreken in Bijls literatuurlijst. Bijna alle literatuur die Bijl aanhaalt, heeft een lokale of regionale focus. Dit heeft zijn weerslag op de tekst. De auteur besteedt weinig aandacht aan landelijke ontwikkelingen, waardoor het eigene van de ontwikkelingen in de regio onvoldoende voor het voetlicht komt. Het boek biedt aardige aanzetten voor een bestudering van verkeer en vervoer in de Betuwe, maar mist helaas de samenhang en de diepte om de vraag te beantwoorden die de auteur zichzelf stelde.

Hans Buiter

Technische Universiteit Eindhoven

Hans Krabbendam, *Vrijheid in het verschiët. Nederlandse emigratie naar Amerika 1840-1940* (Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2006) 352 p. ISBN 9789065509475

George Harinck en Hans Krabbendam (eds.), *Morsels in the melting pot. The persistence of Dutch immigrant communities in North America* (Amsterdam: vu University Press, 2006) 246 p. ISBN 9789086590032

In de migratiegeschiedenis is een prominente plaats ingeruimd voor de immigranten die naar Nederland kwamen. Afgezien van enkele oudere studies over Amerika en Australië is er weinig geschreven over Nederlanders die naar het buitenland vertrokken. Meer recent is echter een hernieuwde belangstelling te bespeuren voor de emigratiegeschiedenis, een beweging die parallel loopt met het groeiende aantal Nederlanders dat naar het buitenland vertrekt. Er is een opvallend verschil tussen de immigratie- en emigratiestudies. Onderzoek naar immigranten is, mede door de hedendaagse debatten over nieuwkomers, sterk gericht op de manier waarop en omstandigheden waaronder immigranten integreren in de Nederlandse samenleving. Immigrantengroepen die zich langdurig afsluiten voor de Nederlandse samenleving worden als min of meer problematisch beschouwd. Studies over Nederlanders in het buitenland concentreren zich echter niet op integratie maar op de groepen die er in slagen om over verschillende generaties als een herkenbare ‘Nederlandse’ gemeenschap te blijven voortbestaan. Het behoud van de ‘eigen identiteit’ wordt in dit geval eerder als positief gezien. In de hier besproken studies is die trend duidelijk zichtbaar.